

מלחמת העצמאות

נכתב ע"י צוות מדריכים ומורים:

יעל בוגין, קורין בן עטייה, אורן הרצמן, יגאל הראל, עפרה מצלאווי, מוטי שפר, יריב תמרי,
גלעד מניב

הוראת הפרק על מלחמת העצמאות בהתאם למסמך זה החל ממועד חורף תשע"ז

הקדמה:

מטרתו העיקרית של פרק זה היא להציג בפני התלמידים את ייחודיותה של מלחמת העצמאות כמלחמה קיומית של הישוב היהודי ובהמשך של מדינת ישראל הצעירה. מלחמה שמטרתה הייתה להבטיח את מימוש החלטת האו"ם והקמת מדינה יהודית בארץ ישראל אל מול התנגדות של ערביי הארץ, ובהמשך לאפשר את המשך קיומה לנוכח הפלישה של מדינות ערב שביקשו לחסלה.

ככל שאנו מתרחקים מהמלחמה נדמה כי הלימוד וההבנה של מורכבותה ושל מאפייניה הייחודיים הופכים למאתגרים ומסובכים יותר עבור תלמידים שנולדו ובגרו עשרות שנים אחריה.

מטרת מסמך זה היא אפוא להציג מבנה חדש לארגון ההוראה בפרק העוסק במלחמת העצמאות.

עיקריו של מבנה חדש זה הוא שזירת ההוראה סביב יסוד מארגן ערכי ודידקטי, בהדגשת ההבנה של מאפייניה הייחודיים של המלחמה, ובהצגת תמונה כללית של מהלך המלחמה בזיקה ליסוד המארגן ולמאפיינים הכלליים.

יודגש כי מסמך זה עוסק במלחמה עצמה, ולא חל כל שינוי בהוראת הפרקים הצמודים ושזורים במלחמה: הוויכוח על הכרזת העצמאות, הקמת צה"ל, פירוק המחתרות ופירוק מטה הפלמ"ח, הסכמי שביתת הנשק והיווצרות בעיית הפליטים הפלסטינים.

היסוד המארגן:

הוראת המלחמה תעוצב סביב יסוד מארגן שיעבור כחוט השני בצורה עקבית ושיטתית לאורך מוקדי הלימוד והפרקים השונים: מלחמת העצמאות כמלחמה קיומית של הישוב היהודי ושל מדינת ישראל.

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת היסטוריה

מוקדי הלימוד:

א. התקופה הנדונה: מסוף נובמבר 1947 (יום למחרת החלטת החלוקה של האו"ם) עד המחצית הראשונה של 1949 (הסכמי שביתת הנשק).

ב. מאפייניה הייחודיים של המלחמה:

1. חלוקת המלחמה לשני שלבים עיקריים ונבדלים זה מזה והכרת מטרות העל של הצדדים הלוחמים בכל שלב: 30/11/47 – 14/5/48 מלחמה בין ערביי הארץ שסירבו לקבל את רעיון החלוקה וביקשו למנוע הקמת מדינה יהודית, לבין הישוב היהודי המבקש לממש את החלטת האו"ם ולהקים מדינה יהודית, כאשר השלטון הוא עדיין שלטון המנדט הבריטי. 15/5/48 – המחצית הראשונה של 1949: מלחמה בין מדינות ערב, המסרבות גם הן לקבל את רעיון חלוקת הארץ לשתי מדינות, לבין מדינת ישראל הצעירה המתמודדת עם האיום על עצם קיומה, ומצליחה בסופו של דבר לשמור על גבולותיה ואף להרחיבם.

2. הבהרת היסוד המארגן 'מלחמת העצמאות כמלחמה קיומית'. מומלץ לערוך תחילה דיון מושגי סביב ההגדרה 'מלחמה קיומית', ובהמשך לדון במושג זה בהקשר של מלחמת העצמאות על שני שלביה.

3. מקומה המרכזי של המלחמה בהתפתחות הסכסוך הערבי-ישראלי, ובכלל זה סוגיות שטרם נפתרו: היווצרות בעיית הפליטים הפלסטינים, קביעת גבולות המדינה עד 1967 ('הקו הירוק'). מומלץ להדגיש כי עד מלחמת העצמאות התמקד הסכסוך ביחסים בין ערביי הארץ לבין הישוב היהודי, וכי המלחמה היוותה נקודת מפנה שהעבירה את המוקד לסכסוך בין מדינות ערב לבין מדינת ישראל, כאשר העניין הפלסטיני נדחק לשוליים למשך שנים רבות.

4. היעדר הבחנה בין חזית לבין עורף: מיקומם של ישובים יהודיים על הגבול והאתוס הציוני לפיו ישוב אזורי קובע את הגבולות ומגן עליהם, לצד העובדה שהאוכלוסייה היהודית והערבית חיו בקרבה פיסית (לעיתים באותה עיר), יצרו מציאות של מלחמה שאין בה הבחנה בין חזית לעורף ושבה גם לחברה האזרחית וליכולת עמידתה יש משקל מכריע.

5. נתוני פתיחה קשים לצד היהודי: הקמת מדינה תוך כדי לחימה (כינון מוסדות מדינה, הקמת צבא ופירוק מסגרות מחתריות פוליטיות, קליטת עלייה במספרים חסרי תקדים תוך כדי לחימה, בעיות כלכליות קשות, פלישת צבאות ערב למדינה בת כמה שעות בלבד)

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת היסטוריה

6. ניצחון ישראלי במחיר נורא: 6000 הרוגים - אחוז אחד מכלל הישוב היהודי בארץ, כ-1500 מתוכם אזרחים. המלחמה הקשה ביותר בתולדות ישראל. למעלה מ-12,000 נפצעו. כ-20 ישובים יהודים נכבשו או נעזבו במהלך המלחמה, 8,000 בתים ו-כאלפיים מפעלים קטנים וגדולים נהרסו או ניזוקו קשה. לפחות 60,000 יהודים נאלצו לעזוב את בתיהם לפרקי זמן שבין שבועות אחדים ליותר משנה וחצי, והיו בפועל לפליטים.¹

ג. הכרת תמונה כללית במבט על של מהלך המלחמה:

מוקד זה יבוסס על ציר זמן שיצר ד"ר מאיר פעיל, מחשובי החוקרים של מלחמת העצמאות.² ציר זה מבחין בין ארבע תקופות מרכזיות במלחמה, והוא ממחיש היטב את היסוד המארגן של הוראת הפרק כולו. הוא מציג בצורה גרפית את המציאות שבה בכל אחד משני שלביה של המלחמה הצד היהודי נמצא תחילה במגננה תחת איום קיומי ורק בהמשך לוקח את היוזמה לידי, עובר למתקפה ומשיג את יעדיו.

להלן החלוקה לתקופות:

29/11/1947 – סוף מרץ 1948

14/5/1948 – אפריל 1948

15/5/1948 – אמצע יוני 1948

אמצע יוני 1948 - מרץ 1949

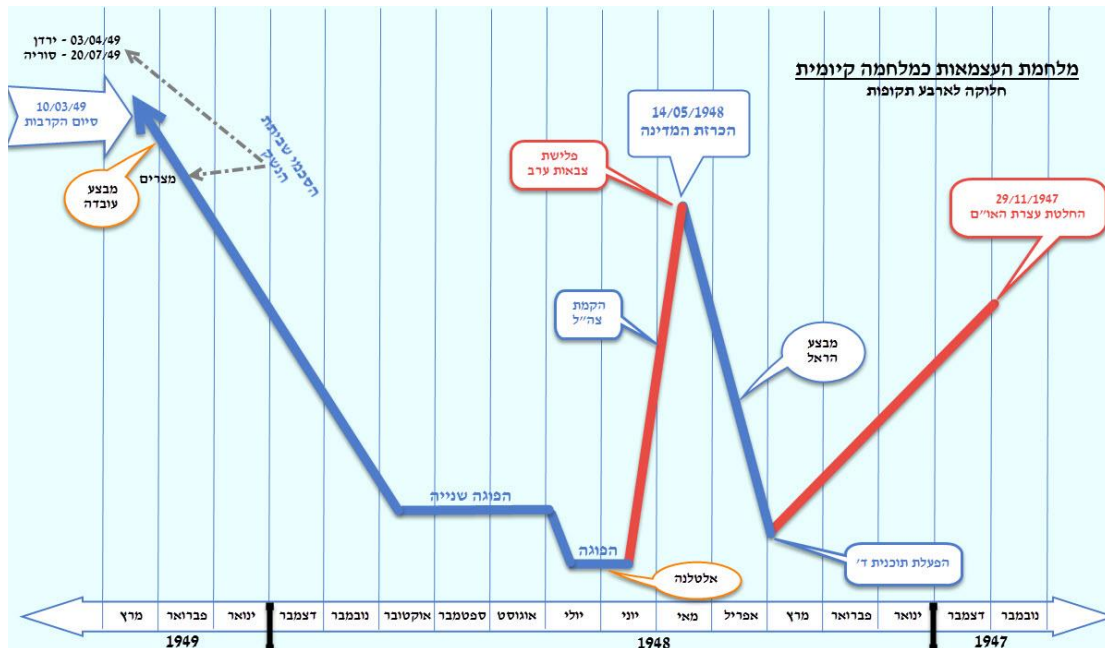
התלמיד יכיר את החלוקה לארבע התקופות, יבין את המאפיינים העיקריים של כל תקופה וידע להדגים מאפיינים אלה באמצעות אירוע אחד לבחירתו.

כדי ליצור חיבור משמעותי של התלמיד לתקופה ולאנשיה מומלץ להדגים באמצעות סיפור מסביבתו הקרובה של ביה"ס.

¹ נורית כהן-לוינובסקי, **פליטים יהודים במלחמת העצמאות**, עם עובד, 2014, עמ' 12. מומלץ להבהיר לתלמידים את הדברים הבאים: "השימוש במונח 'פליטים' לתיאור מצבם של יהודים במלחמת העצמאות עלול לעורר סימני שאלה, שכן עד כה נשמר המונח כמעט בלעדית לתיאור מצבם של מי שנשארו פליטים מן המלחמה ההיא – הפלסטינים. קשה, ואולי בלתי אפשרי, להשוות סבל, אבל במלחמה היה הסבל דומה. לפליטים הפלסטינים והיהודים כאחד לא היה ביטחון פיזי ולא הייתה קורת גג. לאלה ולא להם לא הייתה ידיעה מתי, ובעיקר כיצד, יסתיים סבלם. פליטי הצד היהודי לא יכלו להתעודד מהידיעה שסבלם יהיה קצר יחסית ויסתיים בכי טוב. נער בן 15 מדרום תל אביב שחי עם סבתו ארבעה חודשים בחדר מדרגות ברחוב המלך ג'ורג' 33 לאחר שאמו נהרגה ואביו נפצע קשה בהתקפה שהרסה את ביתם תחת אש, או ילדי רמת הכובש, קיבוץ ליד כפר סבא, שעזבו את ביתם תחת אש ולא יכלו לחזור אליו אלא כעבור שנה וחודש לא יכלו ליהנות מחוכמה שלאחר מעשה. פליטי שני שצדדים המתונו חודשים ארוכים, באותו חוסר ידיעה, לראות כיצד יפול הדבר". שם.

² מאיר פעיל, "חלק ב' - הכוחות הלוחמים", בתוך בן אריה י. (עורך הכרך), **ההיסטוריה של ארץ ישראל - מלחמת העצמאות** (1947-1949), הוצ' כתר ויד בן צבי, ירושלים, 1983, עמ' 116.

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת היסטוריה

תקופה ראשונה - 29.11.1947 עד 31.3.1948

א. מאפייני התקופה

מדובר בחודשים הראשונים למלחמה. היישוב היהודי מותקף במקומות רבים בארץ על ידי כוחות ערבים בלתי סדירים וחצי סדירים. הבריטים עדיין שולטים בארץ, אך דואגים יותר להתארגנותם לפינוי ושמירה על חיי שוטרים וחילים בריטים מאשר להתנהלות תקינה של הארץ. המאבק העיקרי מתנהל בדרכים, ישובים מבודדים ובערים מעורבות. בתחילת התקופה 'להגנה' עדיין אין תשובה הולמת. התשובה העיקרית להתקפות על כלי רכב יהודים בדרכים היא התארגנות בשיירות³ ומיגון של כלי הרכב. לכל שיירה נלוו חברי 'הגנה' חמושים, אך את הנשק צריך היה להחביא, מחשש לחיפוש של הבריטים⁴.

קישורים היכולים לסייע להבהרת המאפיינים הכלליים:

כאן - משדר בן 12 דקות המרכז מספר קטעים מסדרת 'עמוד האש' ומדגים את מאפייני התקופה הראשונה למלחמה. ריכוז והוסף כתוביות מיכאל דדון.

- סדרת תקומה - (פרק 2 - מדינה בדרך, מתחילת הפרק עד דקה 15: 40)
- מומלץ להרחיב את ההסבר לגבי השיירות והחיוניות שלהן - בקטע קצרצר מתקומה **כאן** (מסיום הדקה השלישית עד 5: 30)

³ ניתן להיעזר במצגת של דב בן ישי לגבי שיירות שונות - ראו **בקישור**

⁴ מי שנתפס עם נשק עליו, היה עלול להיות נידון אפילו למוות על פי חוקי החירום הבריטים. זו הסיבה ש'מלואי השיירות' כללו תמיד גם חברות ב'הגנה', שהחביאו את הנשק בבגדיהן (הבריטים לא ערכו חיפוש גופני על נשים) - בשיר **"איפה הן הבחורות הנח"**, "הן טמנו בחזה פרבלום וכמה רימונים לשעת אש..."

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת היסטוריה

ב. מבחר דוגמאות לאירועים בתקופה זו:

1. שיירת הל"ה - יחידה של חברי ה'הגנה', רבים מהם סטודנטים באוניברסיטה העברית, שיצאו מירושלים בדרך לכפר עציון בחורף 1948. בניגוד לשיירות אחרות, הם הלכו רגלית בלילה מהרטוב (בסמוך לבית שמש של היום) לכפר עציון שבגוש עציון. בדרך התגלו וניהלו קרב הגנה נואש מול מאות ערבים, עד שנהרגו כולם (35 במספר). לזכרם כתב חיים גורי את השיר הנה מוטלות גופותינו. הסיפור המלא, מפורט מאוד נמצא באתר של כפר עציון.
סדרת תקומה - 3 דקות ראשונות.

2. שיירת יחיעם - שיירה שיצאה מנהריה לקיבוץ יחיעם המבודד. במארב מתוכנן של מאות ערבים במרץ 1948 עצרה השיירה ובקרבות נהרגו 46 מחברי ההגנה שהיו בה. עדות לוחמים מהשיירה במשדר כאן.

3. שיירת חולדה - שיירה גדולה במיוחד שיצאה מחולדה לכיוון ירושלים ב 31.3.1948.
מידע אודותיה באתר הפלמ"ח.
מידע באנציקלופדיית YNET.
תמונות ומידע לגבי מלוי השיירות - נדב מן.
מפת הדרכים לירושלים באתר מט"ח.
סיכום המצב בתום התקופה הראשונה - כאן (מדקה 5:30 עד דקה 10:00)

תקופה שניה - 1.4.1948 עד 14.5.1948

א. מאפייני התקופה

תכנית ד' (תוכננה במרץ) משנה את המצב, למרות מיעוט בלוחמים (רק מתנדבים) ומחסור בציוד צבאי.

בתקופה זו, המתחילה בפועל ב'מבצע נחשון', עוברת היוזמה ללחימה לצד היהודי. הדרך לכך היא העברת כוחות ממקום למקום לפי הצורך. ממפקדת ההגנה יוצאת הפקודה לחטיבות השונות ובהתאם להחלטה מתבצעים מבצעים, שבהם מרוכזים כוחות לתפיסה של אזור/עיר מעורבת. במהלך השבועות האלה (מעט יותר מחודש) הצליחו הכוחות היהודים להביא לשינוי המצב. ערים מעורבות נכבשו, הושם מאמץ מוגבר על פתיחת הדרך לירושלים והמצב בעיר השתפר מעט.

אחת התופעות הבולטות בתקופה זו היא בריחה המונית של אוכלוסייה ערבית בתמיכת ההנהגה מקומית ומדינות ערב השכנות.

שינוי זה במצב הכוח היהודי אפשר את הכרזת העצמאות ב-14.5.1948 והקמת מדינת ישראל.

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת היסטוריה

לקראת סוף התקופה (בראשית מאי) נכנסו ליהודה ושומרון **כוחות הלגיון הערבי** (צבא הממלכה הירדנית) שכבשו את יישובי גוש עציון ממש ערב ההכרזה.

ב. מבחר דוגמאות לאירועים בתקופה זו

1. מבצע נחשון - [כאן](#) . (מדקה 10 עד 16: 30)
2. קרבות משמר העמק - קיבוץ שהותקף על ידי אנשי 'צבא ההצלה' של קאוקג'י באפריל 1948. [תקציר האירועים](#) באתר ארגון ההגנה.
מידע בנושא אפשר לקרוא [כאן](#).
ספר העוסק במכלול האירועים הקשורים לקרבות משמר העמק בשם 'משמר העמק לא תיפול - נקודת מפנה בתש"ח' מאת עמירם אזוב.
משמר העמק וקאוקג'י בקיצור נמרץ - [כאן](#) (מדקה 20: 3 עד 35: 4)
3. שחרור חיפה - מאתר חטיבת כרמלי - [עדויות ותמונות](#).
מאמר בעיתון 'דבר' - ["איך נכבשה חיפה"](#)
מאמר באתר יד בן צבי (קתדרה, 1996) - ["מדוע עזבו התושבים הערבים את חיפה"](#).
[תקומה](#) (דקה 15: 40 עד 19: 00, כולל מספר משפטים על "צבא ההצלה")
שחרור חיפה - [כאן](#) (מדקה 4: 30 עד 6: 50)
4. שחרור צפת (מבצע יפתח) - [מידע אודות](#) במאמר מאתר מט"ח.
עדויות [לוחמי פלמ"ח](#).

סיכום התקופה השניה - [כאן](#)

תקופה שלישית – 15.5.1948 עד 10.6.1948

א. מאפייני התקופה

הצלחתם של כוחות המגן היהודים ביישום מטרות תכנית ד', בהן כיבוש טבריה, כיתורה של יפו ובעיקר נפילתה של חיפה הערבית, בה היה נמל חשוב ובתי זיקוק לנפט מעיראק, הגבירו את החשש במדינות ערב שהיהודים עלולים לכבוש את מרבית חלקי א"י ויקימו בה מדינה יהודית עוד לפני תום המנדט הבריטי. על מנת למנוע סכנה זו, החליטו מנהיגי עיראק, ירדן, מצרים, סוריה ולבנון לפלוש לא"י. תכנית הפלישה התבססה על שני עקרונות: האחד - מלחמת בזק, משום שלרשות הצבאות הערביים לא עמד מלאי מספיק של תחמושת וציוד למערכה ממושכת. השני - ניתוק

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת היסטוריה

היישובים היהודיים בפנים הארץ מחוץ הים, דרכו יוכלו לקבל תגבורת בכוח אדם ובנשק. קוויה העיקריים של התכנית, שעברה כמה גלגולים עקב חילוקי דעות בין מנהיגי המדינות הערביות, היו ריכוז המאמץ הצבאי העיקרי בצפון הארץ במטרה לכבוש את הגליל מצפון, את עמק יזרעאל מהמזרח ולהתקדם ביחד לכיוון מישור החוף. הצבא המצרי אמור היה לבצע מתקפת הסחה בדרום על מנת לרתק לאזור כוחות יהודיים גדולים. יחסי הכוחות היו לטובת הצבאות הערביים, הן במספר החיילים הלוחמים והן בחימוש. רק כ- 60% מאנשי ה'הגנה' היו בעלי נשק אישי ולצבאות הערביים הייתה עדיפות ברורה בכלי רכב משוריינים מסוגים שונים, ארטילריה ומטוסים. (ראה טבלאות בקישורים). כוחות צבא הלגיון אומנו על ידי הבריטים והיו בעלי ידע רחב יותר בארגון צבא ובשיטות לחימה. כוחותיהם גם היו רעננים, בניגוד לכוחות המגן של היישוב היהודי שעברו כבר שישה וחצי חודשים של מלחמה ואבדות קשות. נחיתותם הצבאית של כוחות המגן מסבירה את הצלחותיהם הצבאיות המרשימות של הערבים בשלב זה של המלחמה. וכהגדרתו של ההיסטוריון מאיר פעיל: "אלה היו ארבעת השבועות הקשים ביותר בתולדות המפעל הציוני בא"י".⁵ בחזית הדרום הגיע הצבא המצרי למרחק של 35 ק"מ מתל אביב (גשר 'עד הלום' סמוך לתחנת הרכבת של אשדוד) ו- 5.5 ק"מ מירושלים (קיבוץ רמת רחל). בחזית המרכז הלגיון הירדני חסם את כביש ת"א ירושלים בלטרון וכבש הרובע היהודי בעיר העתיקה. הצבא העיראקי השתלט על ראש העין (10 ק"מ מפ"ת) וליום אחד גם על מושב גאולים (13 ק"מ מנתניה). ובחזית הצפון, הסורים כבשו את משמר הירדן והלבנונים השתלטו על כל אזור הגליל ההררי עד נצרת (13 ק"מ מעפולה) ושפרעם (19 ק"מ מחיפה).

למרות הנחיתות הישראלית, לאחר 4 השבועות הקשים, הצליחה ישראל לבלום את הכוחות הערביים. כוחות המגן הצליחו לשמור על קיום המדינה במחיר דמים כבד מאוד בהרוגים ופצועים. (876 לוחמים וכ-300 אזרחים). בסיומו של שלב זה נכנסה לתוקפה, ביוזמת האו"ם ובהסכמת הצדדים הלוחמים, הפוגה במלחמה, שנמשכה כחודש ימים.

קישורים היכולים לסייע להבהרת המאפיינים הכלליים:

השוואת רמת החימוש בתחילת השלב השלישי למלחמה – צה"ל מדינות ערב.:

http://www.irgon-haagana.co.il/show_item.asp?itemId=103&levelId=60962&itemType=0

תיאור כללי של שלב הבלימה, כולל מפות, תמונות, תיאור החזיתות השונות:

<http://moreshet-map.org.il/step-3>

מפת צירי הפלישה:

⁵ מ' פעיל, **עצמאות**, עמ' 62

http://www.irgon-haagana.co.il/show_item.asp?itemId=102&levelId=60962&itemType=

הערכים נגבה, יד מרדכי, ניצנים, לטרון, דגניה באתרים של ההגנה, פלמ"ח.

ב. מבחר דוגמאות לאירועים בתקופה זו

1. **חזית הדרום** - פרק 3 בסדרה תקומה ('מגש הכסף'). הפרוט לפי דקות מתחילת הפרק.

<https://www.youtube.com/watch?v=Zc3OIMHrSV>

4.40 – 7.00 - חזית הדרום

8.09 - 8.38 - התקפות על נגבה. ההחלטה לפנות ילדים.

23.58 - 24.40 - התקפה על יד מרדכי

25.08 – 26.50 - בלימת המצרים ב'עד הלום'.

34.20 - 36.35 - נפילת ניצנים.

2. **חזית ירושלים והמרכז** - תקומה פרק 3.

2.40 – 3.06 - הפצצת תל אביב

10.00 - 11.20 - חזית המרכז ירושלים

12.18 - 13.30 - הרובע היהודי בירושלים

20.06 - 23.57 - ירושלים הרובע היהודי

27.35 – 28.40 - הקרב על לטרון.

29.30 – 33.53 - הכישלון בלטרון, העורף בת"א, נפילת הרובע היהודי בירושלים

שירו של אלתרמן **בטרם יום**. שיר על אנשי הגח"ל במערכה בלטרון. (לורך קורות מלחמת העצמאות", ע"מ 297-310).

3. **חזית הצפון** - תקומה פרק 3.

14.22 - 19.20 - המערכה בצמח ובדגניה.

<http://www.mynet.co.il/articles/0,7340,L-3898466,00.html> – מי באמת עצר את

הסורים בדגניה א' ?

תקופה רביעית - אמצע יוני 1948 - מרץ 1949

א. מאפייני התקופה

לאחר התקופה הקשה של קרבות בלימה הציבה לעצמה ישאל כמטרה להדוף את הצבאות הפולשים ולשחרר, בשלב ראשון, את כל השטחים שיועדו למדינה היהודית על פי תכנית החלוקה של האו"ם. משהושג יעד זה באופן הדרגתי ובקרבות קשים, הורחבה המלחמה ונכבשו גם אזורים נוספים במטרה ליצור רצף טריטוריאלי ומתוך שיקולים אסטרטגיים של מדינת ישראל.

בתקופה זו צה"ל הצליח ליטול יוזמה התקפית ולהכניע את צבאות מדינות ערב בכל החזיתות עד לניצחון. במהלך תקופה זו היו שתי הפוגות בקרבות, על פי החלטת האו"ם.

בין שתי ההפוגות התנהלו קרבות עשרת הימים בהם היוזמה עברה לידי צה"ל, שבמספר מתקפות נגד הצבאות הערביים וכוחות צבא ההצלה של קאוקג'י השתלט על שטחים נרחבים בגליל התחתון, בשפלה ובפרוזדור ירושלים.

בעת ההפוגה השנייה יזם צה"ל מספר מבצעים צבאיים גדולים שנמשכו מספר ימים כל אחד, השתלט על שטחים נרחבים בגליל, בנגב ובערבה, במטרה לקבוע עובדות בשטח, והביס את הצבא המצרי. שלב זה של המלחמה התאפיין בפסקי זמן ארוכים בין פרקי הלחימה, ובשילוב הדוק בין העימות הצבאי בשטח ארץ ישראל למאבקים של ישראל בזירה המדינית.

קישור להבהרת המאפיינים הכלליים –

תקומה, פרק 3 ("מגש הכסף") מדקה 30: 36

http://www.dailymotion.com/video/x2w2m3_%D7%AA%D7%A7%D7%95%D7%9E%D7%94-%D7%A4%D7%A8%D7%A7-3-%D7%9E%D7%92%D7%A9-%D7%94%D7%9B%D7%A1%D7%A3-%D7%97%D7%9C%D7%A7-3_news

ב. מבחר דוגמאות לאירועים בתקופה זו:

1. כיבוש לוד ורמלה - <http://lib.cet.ac.il/pages/item.asp?item=21063&kwd=6886>

קרבות עשרת הימים -

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת היסטוריה

2. <http://lib.cet.ac.il/pages/item.asp?item=10848&kwd=6886>

3. מבצע יואב -

[:https://he.wikipedia.org/wiki/%D7%9E%D7%91%D7%A6%D7%A2_%D7%99%D7%95%D7%90%D7%91](https://he.wikipedia.org/wiki/%D7%9E%D7%91%D7%A6%D7%A2_%D7%99%D7%95%D7%90%D7%91)

4. מבצע חירם -

https://he.wikipedia.org/wiki/%D7%9E%D7%91%D7%A6%D7%A2_%D7%97%D7%99%D7%A8%D7%9D

5. מבצע חורב -

https://he.wikipedia.org/wiki/%D7%9E%D7%91%D7%A6%D7%A2_%D7%97%D7%95%D7%A8%D7%91

6. מבצע עובדה -

https://he.wikipedia.org/wiki/%D7%9E%D7%91%D7%A6%D7%A2_%D7%A2%D7%95%D7%91%D7%93%D7%94

סרט קצר

https://he.wikipedia.org/wiki/%D7%9E%D7%91%D7%A6%D7%A2_%D7%A2%D7%95%D7%91%D7%93%D7%94

תמונות והרחבה

<http://www.palyam.org/Landops/Negev/mainpage>

לסיום המלחמה – שירו של אלתרמן 'מגש הכסף'

<https://www.youtube.com/watch?v=9hmgoCgtxWw>